

Filosofie tváří v tvář své době

Ladislav Hejdánek

This serves as a preparation for the final document:

[Filosofie, doba a skutečnost](#)

jedná se o přípravu k tomuto výslednému dokumentu:

[Filosofie, doba a skutečnost](#)

- ◆ poznámky, česky, vznik: 14. 2. 1985 ◆ poznámka: souvislost s nadřazeným dokumentem je dovozená na základě obsahu, tématu a uložení ve stejném šanonu
- ◆ notes, Czech, origin: 14. 2. 1985

Filosofie tváří v tvář své době [1985]

K životu náleží vždycky nějaká situovanost; tím rozumíme vztaženost života bytosti k jejímu osvojenému okolí včetně jeho časové strukturovanosti. Pro člověka je charakteristická jeho schopnost vztahovat se ke svému osvětí v porozumění, které se neomezuje na zvažující nahlédnutí toho, co je prostě dáno, nýbrž které je schopno alespoň v některých směrech interpretovat ono přímo prostě dané v širších souvislostech toho, co prostě dáno není, ale co otvírá cestu k vidění daností v nových, širších i hlubších vrstvách, tj. k nahlédnutí toho, co je nám dáno jen zprostředkovaně, co však nejednou svým významem předčí, co je nám dáno „prostě“. Základní dimenzí, schopnou zprostředkovat vztah člověka k té skutečnosti, která není dána prostě, je element slova, řeči. Kdyby nebylo řeči, nebyla by možná nejen filosofie, ale lidé by se nikterak nemohli vztáhnout ke své době. Doba je exemplárním typem skutečnosti, která nám není dána prostě, tj. která se nám neotvírá přímo a bez jakýchkoliv předpokladů.

Jedním z nejdůležitějších úkolů filosofie je zajišťovat předpoklady k tomu, aby člověk lépe nahlédl to, co je, tím že se mu otevře přístup i k těm stránkám skutečnosti, které se nám nedávají prostě ani jednoduše. Hérakleitos (Zl. B 123) řekl, že povaha věcí se ráda skrývá. Ve skutečnosti však to nebyl jeho objev; nahlédnutí, že vedle toho, co se nám dává prostě a neskrytě, je mnohé, co se nám takto nedává a co se nám ukáže teprve za jistých předpokladů, které splníme ze své strany. Filosofie vznikla z vědomí, že je třeba mnohé splnit ze strany člověka, aby se ukázalo to, co jest.

Jestliže tedy Hegel říká – ve své slavné předmluvě k filosofii práva – že filosofie je myšlenkovým uchopením doby (své doby) resp. že to je (její) doba uchopená v myšlenkách, dopouští je výroku problematického, protože rozporného. Odkud se berou ony myšlenky, jimiž může být doba uchopena? Jsou součástí této doby? Pokud ano, nemůžeme či nemá smysl mluvit o nějakém uchopení, nýbrž pouze o produktu doby nebo o jednom jejím aspektu, jedné její složce, prvku. Ale doba produkuje nejen myšlenky, které dovolují takové uchopení, nýbrž také jiné, jež žádné uchopení nedovolují, resp. jejichž eventuelní uchopení doby za žádné opravdové uchopení neuznáme. Z toho je zřejmé, že rozhodující není ta okolnost, že nějaká filosofie je nebo není produktem své doby. Aby doba mohla být uchopena v myšlence, je zapotřebí správné myšlenky (tedy nikoliv jakékoliv myšlenky). Myšlenka není pouhé zrcadlo, v němž by se doba ukázala sama sobě a lidem v tom, čím jest. Jako jiné věci, také doba a její povaha se ráda skrývá.

Navíc víme, že filosofie není žádným přímým produktem určité dějinné chvíle, že není odvozena z doby, k níž se jako ke své době vztahuje, nýbrž že má své kořeny k dobách starších až nejstarších. Z toho pak je nutno vysoudit, že myšlenky, jimiž je uchopena doba, nemusí být nutně součástí této doby, přinejmenším nikoliv původní součástí, nýbrž že k době mohou přicházet a přistupovat odjinud, z minulosti.

Přes veškeré rozdíly mezi tak odlišnými přístupy je v jedné věci filosofie solidárně na jedné straně s odbornými vědami a na druhé s uměním: chce přispět k tomu, aby se člověku otevřel lepší pohled na skutečnost. V jistém smyslu by se na povaze tohoto úkoly snad shodla i většina filosofů, i když by se mezi sebou nejspíš různili jak v pojetí toho, co je skutečné či skutečnost, tak v tom, zda se tímto úkolem poslání filosofie vyčerpává či nikoliv.

Filosofii se odedávna vytýkalo (anebo se rezignovaně konstatovalo či ironicky poukazovalo na to) že ji její zájem odvádí od skutečnosti a že zůstává v jakémsi umělém světě svých myšlenkových výtvorů. Ve skutečnosti však filosofie vždy hledala lepší a zejména celkovější pohled na skutečnost; chtěla vidět skutečnost i tam, kde svou povahu skrývala. Jak se z ní postupně vydělovaly jednotlivé disciplíny a zvláště pak odborné, speciální vědy, ukazovalo se stále zřejměji, čím se filosofie od věd liší. Každá z odborných věd si vybrala určitou část skutečnosti, určitý pohled na ni, zatímco filosofie právě jakožto filosofie zůstávala věrná pohledu, v němž se ukazovala skutečnosti ve svém úhrnu a v němž jednotlivé skutečnosti mohly být zařazeny na to místo, které jim v onom celku náleželo. Najít to, co jako svorník umožňovalo a zakládalo integritu, jednotu onoho celku, nebylo ničím snadným. A filosofie se mnohokrát mýlila v jeho domnělém nalezení a stanovení. Jejím snad největším a po celou předlouhou epochu trvajícím omylem byl pokus najít ten svorník v tom, co se zdálo být všem jednotlivým skutečnostem společné a co potom filosofie hypostazovala jako samostatnou, ale nejvyšší skutečnost, která dává zrod všem skutečnostem ostatním a bez níž by žádná jiná skutečnost nemohla být skutečná. Ale všechny omyly, zejména pak všechny své omyly je filosofie schopna postupně odhalovat, a tak odhalila i tento svůj věkovitý omyl. Jaký je tedy dnešní vztah filosofie ke skutečnosti?

Problém, co to je vlastně filosofie, není povolána rozhodnout žádná jiná disciplína než právě jen filosofie samotná. Ale filosofie je dějinné jednání; to znamená, že událostný charakter má nejenom rozvíjení určité myšlenky či určitého myšlenkového systému, stavby, nýbrž že celý podnik filosofický je zasazen do širších kontextů dějin myšlení, v nichž se mu dostává jistého místa, a to jak na pozadí myšlenkových podniků starších, minulých, tak v perspektivě myšlenkových přístupů a systematických rozvrhů, které přicházejí a teprve přijdou v bližší nebo vzdálenější budoucnosti. Takže jediná filosofie sice rozhoduje o tom, co to je filosofie, tj. filosofie sama je jediná povolána o sobě rozhodovat, ale ani ona to nemůže činit resp. učinit jednou provždy a definitivně, s rozhodující a provždy závaznou platností. Z toho vyplývá významný závěr: filosofie musí mít vždycky jakousi představu o tom, co by měla dělat a čím vlastně jest anebo čím by měla být. Protože však z principiálních důvodů nemůže její sebepochopení vyústit v

nějaký předmětný obraz, musí se v něm dostat významného místa poukazu k něčemu dějícímu se (nikoli tedy jen k historické realizaci). Dějinná konformita?